

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ВІДМИВАННЮ ГРОШЕЙ

INTERNATIONAL LEGAL MEASURES TO PREVENT MONEY LAUNDERING

Бабенко А.М., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки
Одеський державний університет внутрішніх справ

Підгородинський В.М., д.ю.н., доцент,
проректор
Одеський державний університет внутрішніх справ

Позігун І.О., д.філос.,
старший науковий співробітник відділу аспірантури (адюнктури) і докторантури
Одеський державний університет внутрішніх справ

У статті проводиться аналіз основних міжнародно-правових угод, направлених на запобігання відмивання грошей та діяльності міжнародних інституцій у сфері боротьби з відмиванням грошей. Визначаються основні міжнародно-правові заходи, які затверджені основними Конвенціями та договорами, направлені на запобігання відмиванню грошей. Зауважується, що основні вимоги міжнародно-правових стандартів у вказаній сфері є імplementовані національним законодавством та виступило й якості основи для затвердження національних заходів запобігання відмиванню грошей, вітчизняного законодавства тощо.

Відмічається, що проблема протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, сьогодні має особливе значення як для України, так і для всього міжнародного співтовариства, а суспільна небезпека цього явища за останнє десятиліття набула нових аспектів для всього міжнародного співтовариства, а суспільна небезпека цього явища в останнє десятиліття набула нових аспектів.

Пропонується висновок про те, сучасні заходи запобігання відмиванню грошей можуть бути вдосконалені за рахунок створення всеосяжної системи із запобігання відмиванню грошей в комплексі із заходами з удосконалення податкового режиму в національних фінансових системах, запобігання відтоку капіталу і скорочення масштабів корупції; удосконалення правових механізмів нагляду за компаніями та фінансовими інститутами; розширення співробітництва між міжрегіональними інституціями та державами і окремими регіонами; формування системи взаємодії між державою і приватним бізнесом, спрямованої на витіснення з ділової практики схем з відмивання грошей; активізація участі України в міжнародному співробітництві з боротьби з відмиванням грошей.

Ключові слова: запобігання злочинності, відмивання грошей, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, міжнародно-правові заходи, міжнародно-правові угоди, фінансовий моніторинг, кримінальна відповідальність, протидія.

The article analyzes the main international legal agreements aimed at preventing money laundering and the activities of international institutions in the field of combating money laundering. The author identifies the main international legal measures approved by the main conventions and treaties aimed at preventing money laundering. It is noted that the basic requirements of international legal standards in this area have been implemented by national legislation and served as the basis for the approval of national measures to prevent money laundering, domestic legislation, etc.

It is noted that the problem of combating legalization (laundering) of the proceeds of crime is of particular importance today both for Ukraine and for the entire international community, and the social danger of this phenomenon has acquired new aspects over the past decade for the entire international community, and the social danger of this phenomenon has acquired new aspects over the past decade.

The author concludes that current measures to prevent money laundering can be improved by creating a comprehensive system to prevent money laundering in conjunction with measures to improve the tax regime in national financial systems, prevent capital outflows and reduce corruption; improving legal mechanisms for supervising companies and financial institutions; expanding cooperation between interregional institutions and States and individual regions; forming a system of interaction between the .

Key words: crime prevention, money laundering, legalization of the proceeds of crime, international legal measures, international legal agreements, financial monitoring, criminal liability, counteraction.

Постановка проблеми. Світовою спільнотою визнано, що відмивання грошей загрожує не тільки стабільності фінансових та економічних систем, а й національній безпеці держав і світовому порядку загалом. Розуміння того, що міжнародне співробітництво у сфері боротьби з «відмиванням» грошей є найперспективнішим у напрямку боротьби з транснаціональною злочинністю, зробило необхідним ухвалення універсальних міжнародно-правових документів, зокрема низки конвенцій. Основне їхнє призначення зводиться до регулювання міжнародного співробітництва у сфері протидії відповідним видам кримінальних правопорушень, а також у сфері надання правової допомоги, що передбачає видачу злочинців, арешт і конфіскацію легалізованих злочинних доходів.

Проблема відмивання грошей в тій чи іншій мірі є актуальною для більшості країн світу, підносячи дане питання до рівня міжнародної проблеми, що вимагає відповідних міжнародно-правових заходів та рішень, направлених на боротьбу та запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Відсутність адекватної

реакції національних юрисдикцій і недостатній розвиток міжнародного співробітництва привели на первинному етапі до практичної безкарності учасників організованих злочинних формувань, що легалізували доходи, отримані від кримінального бізнесу, насамперед операцій з наркотиками. Саме тому, виявлення особливостей та розроблення рекомендації щодо боротьби з відмиванням грошей є важливими напрямками національних та міжнародних фінансових інститутів.

Стан наукового дослідження. Питання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, відмивання грошей неодноразово виступало у якості предмету наукових пошуків як зарубіжних вчених, так і вітчизняних дослідників, серед яких, зокрема, О. Барановський, С. Буткевич, О. Київець, В.В. Коваленко, М.І. Флейчук, О.О. Глущенко, І.Б. Семененко, Р.А. Слав'юк, О. Кулініч та ін. Та попри це, потреба у поглибленому дослідженні даної теми зумовлена сучасними змінами, які відбуваються у сфері протидії відмиванню грошей на міжнародному та національному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Віденська конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року стала першим універсальним міжнародним договором, що передбачає розвиток співробітництва в сфері боротьби з «відмиванням» грошей. У її нормах було детально сформульовано поняття «легалізація» («відмивання»). У ній міститься рекомендація про те, що кожна сторона вживає таких заходів, які можуть знадобитися з тим, щоб визнати відповідні діяння кримінально караними. Дана Конвенція, серед іншого, від її сторін вимагала віднести до караних діянь, що утворюють конверсію або передачу власності, якщо відомо, що ця власність отримана внаслідок вчинення кримінального правопорушення; приховування або маскуванню істинного джерела походження грошей, майна, прав на майно, якщо відомо, що ця власність отримана в результаті вчинення кримінального правопорушення [1].

Одним із перших міжнародних кроків у боротьбі з відмиванням грошей вважається Страсбурзька Конвенція 1990 року, у якій вперше було викладено фундаментальні засади та принципи запобігання відмиванню грошей [2]. Сторони даної Конвенції повинні були криміналізувати перетворення або передачу, приховування або маскуванню майна, набутого злочинним шляхом. Окрім того, даним міжнародно-правовим актом також як додатковий запобіжний захід передбачено взаємну правову допомогу сторін у розслідуванні, переслідуванні та судовому розгляді злочинів, передбачених у відповідному пункті, а також її мету, форми запиту та основи для відмови.

Іншою конвенцією Організації Об'єднаних Націй у цій галузі є Палермська конвенція проти транснаціональної організованої злочинності [3]. У Конвенції відмивання грошей встановлено однією з ключових особливостей організованої злочинності. Регуляторний і наглядовий режим фінансового сектору з метою виявлення підозрілих операцій – ідентифікація клієнта, облік і звітність, міжнародне співробітництво, головні методи боротьби з відмиванням грошей у рамках Палермської конвенції.

Також варто згадати положення статті 1 Директиви 2001/97 ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС містить визначення поняття «відмивання грошей» як умисна діяльність, змістом якої є:

«а) обмін або передача власності, якщо відомо, що така власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участь в подібній діяльності з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності чи сприяння будь-якій особі, яка здійснює подібну діяльність, ухилитися від юридичних наслідків своїх дій;

б) приховування або маскуванню справжньої природи, джерела, місцезнаходження, розміщення, руху, прав щодо власності чи прав на власність, якщо відомо, що така власність виникла в результаті кримінальної діяльності або участі в подібній діяльності;

в) придбання, володіння або використання власності, якщо на момент отримання було відомо, що подібна власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участі в подібній діяльності;

г) участь у будь-яких діях, об'єднання з метою здійснення, спроби здійснення і надання допомоги, співучасть, сприяння і консультування здійснення будь-яких дій, зазначених вище» [4].

З метою запобігання та боротьби з відмиванням грошей у сфері ще у 1974 році було утворено міжнародний орган у сфері протидії відмиванню грошей – Базельський комітет з банківського нагляду (Базельський комітет) [5], яким було сформовано широкі наглядові стандарти та керівні принципи, а також рекомендації викладення найкращих практик із широкого кола питань банківського нагляду, стандарти та керівні принципи стосуються питань відмивання грошей.

Важливим документом міжнародного характеру є розроблений у 1993 році Організацією Об'єднаних Націй Типовий закон «Про відмивання грошей, отриманих від наркотиків». У цій моделі було використано досвід попередніх років законотворчості в досліджуваній сфері, що дало змогу збагатити теорію і практику боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, і внести суттєві корективи в національне законодавство. Типовий закон містить рекомендації щодо запобігання відмиванню грошей, виявлення подібних дій і встановлення за них санкцій. У ньому також містяться формулювання двох основних складів правопорушень, пов'язаних із відмиванням грошей, отриманих від незаконного обігу наркотиків (ст. 20) [6].

У 1997 році Базельський Комітет видав Основні принципи ефективного банківського нагляду (Core Principles), які являють собою всеосяжний проєкт ефективної системи банківського нагляду та охоплюють широке коло тем, а один із основних принципів стосується саме відмивання грошей [7; 8].

Також Базельський Комітет випустив документ під назвою «Розумне управління ризиками, пов'язаними з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму» у січні 2014 року [9], який забезпечує основу найкращої практики регулювання на широкій основі за рекомендаціями ФАТФ. У документі рекомендації діляться за трьома напрямками захисту від відмивання грошей: персонал фронт-офісу – перша лінія захисту від фінансових кримінальних правопорушень; команда вищого керівництва – друга лінія захисту від відмивання грошей; функція внутрішнього аудиту – третя лінія захисту та контролю управління ризиками відмивання грошей.

У сфері запобігання відмиванню грошей одним із ключових структур є Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) [10], головними функціями якої є ліквідація міжнародної злочинності, підтримання обміну інформацією між країнами, стандартизація методів, що застосовуються правоохоронними органами під час збирання та аналізу інформації.

Також у системі органів боротьби та запобігання відмиванню грошей важливе місце посідає Група розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ) – міжурядова організація, що займається виробленням світових стандартів у сфері протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ), а також здійснює оцінювання відповідності національних систем ПВК/ФТ цим стандартам [11]. ФАТФ було створено не на основі міжнародного договору. Тому вона не є органом, який створює норми обов'язкові для держав. Не випадково головним документом ФАТФ-а названо «Рекомендації». Першим завданням ФАТФ було встановлення міжнародного стандарту з боротьби з відмиванням грошей. ФАТФ випустила свій перший набір міжнародних стандартів по боротьбі з відмиванням грошей у 1990 році і сорок рекомендацій щодо відмивання грошей [12].

Основними заходами, направленними на запобігання та попередження відмиванню грошей, відповідно до основних зобов'язань вказаних Рекомендацій є:

– криміналізація складу відмивання грошей, отриманих у результаті вчинення тяжких кримінальних правопорушень (рек. 4) та прийняття в національному праві відповідного нормативного акту щодо арешту та конфіскації коштів, отриманих злочинним шляхом (рек. 7);

– запровадження обов'язку фінансових установ здійснювати ідентифікацію всіх без виключень клієнтів та належний їх облік (рек. 10 та рек. 12);

– встановлення обов'язку для фінансових установ невідкладного оповіщення національним правоохоронним органам про підозрілі фінансові операції (рек. 15) та запровадження широкого кола заходів внутрішнього контролю (рек. 19);

– встановлення системи контролю та нагляду за діяльністю фінансових установ в країні (рек. 26–29);

– передбачення необхідності підписання міжнародних угод та прийняття національного законодавства, яке би дало змогу країнам здійснювати оперативну і ефективну співпрацю на всіх рівнях (рек. 32–40) [12].

З урахуванням положень міжнародно-правових угод в Україні було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», яким, серед іншого, визначено загальні засади міжнародного співробітництва у даній сфері (стаття 22) та повноваження державних органів щодо забезпечення міжнародного співробітництва (стаття 23) [13].

У науковій літературі у сфері міжнародно-правового запобігання відмиванню грошей відмічають також діяльність та значення «Спеціального експертного комітету Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Європейського Союзу, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Егмонтської групи підрозділів фінансових розвідок, Організації Об'єднаних Націй, з якими Україна і співпрацює» [14].

Слід вказати, що в Україні також одним із етапом протидії відмиванню грошей стало затвердження Плану заходів на 2017–2019 рр. із реалізації Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року, розробленого Державною службою фінансового моніторингу України, який спрямований на досягнення стабільного та ефективного функціонування національної системи фінансового моніторингу та розвиток міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [15, с. 46].

У національній практиці передбачений обов'язковий моніторинг фінансових операцій, сума яких дорівнює чи перевищує 150 тисяч гривень та які мають одну або більше ознак, визначених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом». Крім того, згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» [16] українські банки зобов'язані ідентифікувати клієнтів, що здійснюють операції з готівкою без відкриття рахунку на суму, що перевищує еквівалент 150 тисяч гривень.

Водночас, вітчизняним кримінальним законом заборонено легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, із застосування суворих заходів покарання, а саме позбавленням волі, в залежності від тяжкості вчиненого діяння від трьох років до дванадцяти з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна [17].

Висновки. Отже, на сучасному етапі розвитку міжнародної спільноти прийнято ряд важливих міжнародно-правових договорів, направлених на боротьбу та запобігання відмиванню грошей як на міжнародному, так і на національному рівнях, положення більшості з яких імплементовано в національне законодавство. Однак, питання кримінальної ситуації з відмиванням грошей на сучасному етапі зумовлює потребу комплексного вирішення цієї проблеми. Видається, що такому рішенню могли б сприяти такі заходи: створення всеосяжної системи із запобігання відмиванню грошей в комплексі із заходами з удосконалення податкового режиму в національних фінансових системах, запобігання відтоку капіталу і скорочення масштабів корупції; удосконалення правових механізмів нагляду за компаніями та фінансовими інститутами; розширення співробітництва між міжрегіональними інституціями та державами і окремими регіонами; формування системи взаємодії між державою і приватним бізнесом, спрямованої на витіснення з ділової практики схем з відмивання грошей; активізація участі України в міжнародному співробітництві з боротьби з відмиванням грошей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віденська конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text
2. Конвенція Ради Європи від 8 листопада 1990 р. про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних від злочинної діяльності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#top
3. Палермська Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text
4. Директива 2001/97/ ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС. *Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності*. 2003. № 12. С. 26–34.
5. Слюсарчук Л.І. Базельський комітет з банківського нагляду. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Базельський_комітет_з_банківського_нагляду
6. Типове законодавство про відмивання грошей та фінансування тероризму. URL: https://www.unodc.org/documents/legal-tools/AML_MLawRussian.pdf
7. Core Principles. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf
8. Basel Committee on Banking Regulation (1997) Basic principles of effective banking supervision. URL: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_13738.html
9. Reasonable management of risks associated with money grabs and financing of terrorism. URL: <https://www.bis.org/press/p08021.htm>
10. Статут міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text
11. Міжнародні стандарти щодо боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення Рекомендації FATF. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86_.pdf
12. Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) : Постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України № 1124 від 28 серпня 2001 р. (зі змінами від 20.04.2004). *Офіційний вісник України*. 2001. № 35. С. 63–68.
13. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 14.10.2014 № 1702-VII. URL: http://www.sdm.gov.ua/content/file/Site_docs/2014/20141119/1702.pdf
14. Гніданник А. Міжнародні стандарти у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23061/1/75-78.pdf>
15. Venherska N.S., Udodova Ya.V., Kutsenko V.I. Features of combating money laundering: international and national level. *Економіка і суспільство*. Випуск № 19. 2018. С. 41–48.
16. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 5–6, ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#top>
17. Кримінальний кодекс України. Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>
18. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
19. Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2(9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenco.pdf
20. Бабенко А.М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 1. 2021. С. 14–22.